

УДК 94 (477) «1648/179»

Юлія Фурсова

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКСПЕДИЦІЇ БАТУРИНСЬКОГО ТА ГЛУХІВСЬКОГО БУДІВНИЦТВА (розкриття питання виробництва й постачання кахлів до міст Батурина та Глухова на основі аналізу архівних документів ЦДІАК)

DOI: 10.58407/litopis.240505

© Ю. Фурсова, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3989-4342>

Мета дослідження полягає в систематизації інформації, яка стосується діяльності Експедиції Батурина та Глухівського будівництва на прикладі виробництва, купівлі та, відповідно, постачання кахлів і різноманітних матеріалів, необхідних для будівництва та облицювання печей у гетьманських та інших адміністративних будинках у м. Батурині та Глухові, станом на середину XVIII ст. Порушена в статті тема є актуальною в контексті дослідження гетьманської столиці Батурина та загалом історії Чернігово-Сіверщини. **Наукова новизна** порушеної теми полягає у здійсненому комплексному аналізі та систематизації джерел із Центрального державного історичного архіву України (м. Київ, зокрема фонд 269 «Похідна канцелярія гетьмана Кирила Розумовського», справа № 1481). Під час підготовки публікації використано **принципи**: історизму, конкретності та об'єктивності, системності, опори на історичні джерела, порівняльно-історичні методи дослідження.

Висновки. Попри наявні наукові розвідки, на сьогодні залишається чимало нез'ясованих питань, які стосуються розбудови міст Глухова та Батурина за часів гетьманування Кирила Розумовського. Важлива роль у розбудові цих міст належить Експедиції Батурина та Глухівського будівництва. У цій публікації на основі документів із Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) розглянуто питання, що стосується виробництва, купівлі та, відповідно, постачання кахлів і різноманітних матеріалів, необхідних для будівництва та облицювання печей у гетьманських будинках та інших адміністративних спорудах у Батурині та Глухові, станом на середину XVIII ст. Ця інформація є важливою в контексті загального дослідження внеску гетьмана Кирила Розумовського в розбудову головних міст Гетьманщини, відтак окреслена тема потребує подальших наукових досліджень.

Ключові слова: кахлі, печі, майстри, гетьманське будівництво, гетьман Кирило Розумовський, Глухів, Батурина.

Фрагменти поясних кахлів із зображенням зелених квітів. XVIII–XIX ст.
Фондова колекція Національного заповідника «Гетьманська столиця».

Опрацювання та систематизація інформації щодо діяльності Експедиції Батуринаського та Глухівського будівництва є актуальною в контексті дослідження гетьманської столиці Батурина та загалом історії Чернігово-Сіверщини. Документи, зокрема ордери, доручення, договори на виконання різноманітних видів робіт, виділення коштів та, відповідно, наймання робітників, що розкривають діяльність Експедиції Батуринаського й Глухівського будівництва, зберігаються у фонді 51 «Генеральна військова канцелярія, м. Чигирин, м. Гадяч, м. Батурин, м. Глухів» та фонді 269 «Похідна канцелярія гетьмана Кирила Розумовського» Центрального державного історичного архіву України, м. Київ.

Зазначеній темі повністю або ж частково приділяли увагу дослідники, історики, краєзнавці: у XIX ст. – О. Лазаревський, М. Ісаєнко, О. Васильчиков, Є. Спаська, П. Нечипоренко; у XX–XXI ст. – О. Коваленко, І. Слюнькова, С. Дегтярев, М. Терех, Н. Саєнко, С. Токарев, Л. Мироненко.

У контексті дослідження діяльності Експедиції Батуринаського та Глухівського будівництва авторка на основі архівних джерел писала про батуринаський цегельний комплекс, гетьманську садибу Кирила Розумовського, залучення коштів на «національні строєння» Експедицією Батуринаського та Глухівського будівництва. Проте окреслена тема є доволі широкою, відтак потребує подальших ґрунтовних і всебічних досліджень.

У цій публікації на основі нововиявлених документів із Центрального державного історичного архіву України м. Київ, зокрема фонд 269 «Похідна канцелярія гетьмана Кирила Розумовського», справа № 1481, розглянемо діяльність експедиції Батуринаського та Глухівського будівництва. У зазначеній справі подано відомість до Генеральної Військової канцелярії з переліком різного роду як будівельних, так і допоміжних матеріалів для міст Батурина та Глухова: дощок, фарби, цегли, полотна, скла, паперу, золота, баясин, капітелей, кахлів тощо.

У статті ми виокремимо інформацію, яка розкриє відомості, що стосуються виробництва, купівлі та, відповідно, постачання кахлів і різноманітних матеріалів, необхідних для будівництва та облицювання печей у гетьманських та інших адміністративних будинках у м. Батурині та Глухові станом на сер. XVIII ст.

Отже, передусім звернемо увагу на матеріали, з яких безпосередньо виготовлялися печі. Очевидно, що цегла була місцевого виробництва, тобто з батуринаських цегелень. Звісно, для будівництва та повноцінного функціонування печей потрібні були й інші матеріали, про що є інформація в документі. Відтак наведемо перелік цих матеріалів і коштів, які були за них заплачені: «2 голландських затворів за 1 крб., 60 коп., 1 голландська заслінка за 1 крб., 50 коп., 1 мала голландська заслінка за 60 коп., 3 заслінки для груб за 2 крб., 40 коп., 2 заслінки для груб за 1 крб., 50 коп., 2 пічних дверей за 2 крб., 60 коп., 4 дверей пічних менших за 2 крб., 80 коп., 11 дверей середніх за 8 крб., 50 коп., 17 дверей пічних малих за 8 крб., 50 коп., 6 дверей залізних до печей за 3 крб., 90 коп., 5 залізних голландських затворів за 3 крб., 25 коп., 6 залізних дверей за 4 крб., 20 коп., 1 залізна заслінка за 1 крб., 8 залізних дверей до печей за 4 крб., 80 коп., 2 замків за 20 коп.»¹

Важливим був і зовнішній вигляд печей, саме кахлі відігравали головну роль у цьому. Зауважимо, що гетьмани та представники гетьманського уряду у своїх будинках облицьовували печі вартісними кахлями, що передусім було ознакою заможності та демонструвало статусність.

У документі, який ми розглядаємо, важко виокремити точну кількість кахлів, яка йшла на облицювання печей саме до гетьманської садиби Кирила Розумовського в Батурині. Однак ця інформація є важливою для загального розуміння таких питань: де кахлі купували, як їх доставляли, колірна гама, вартість.

Насамперед варто зауважити, що, проаналізувавши документ, можна зрозуміти, що кахлі були як місцевого виготовлення, так і завезені: «придбано печей калузьких – 12, до цих печей кахлів – 21432 штук, печей мальовничих з папугами – 2, білих печей – з 800 кахлів, кавового кольору піч – 1, мальовнича піч – 1, разом за ці кахлі було заплачено – 729 крб., 87 коп.»². Далі наведемо інформацію, хто та звідки доставляв кахлі, у якій кількості та скільки коштів на це витраталося: «купець Петро Медведєв доставив згідно з угодою для 3 печей 7500 штук кахлів калузьких та мальовничих з папугами, відповідно за кахлі та їх доставку отримав 393 крб., 15 коп., глухівський крамар Єлисей Мельник доставив згідно з угодою для 8 печей пугивльських кахлів – 8679 штук, за що отримав коштів – 390 крб., 55 коп.», «калузькими пічниками Алеусом та Володимиром Рижевими з товаришами, було доставлено білих кахлів – 8956 штук, для 8 печей, на загальну суму 377 крб., 84 коп., у глухівських гончарів придбано було 7717 штук кахлів зеленого кольору по

¹ Центральный державный исторический архив Украины, м. Київ (далі – ЦДІАК). Ф. 269. Спр. 1418. Арк. 82–83.

² Там само. Арк. 75.

2,5 коп. кожна, білого кольору 2920 штук по 1 коп. кожна³», «калузьких кахлів, різних кольорів – 43888 штук, путивльських кахлів – 8679 штук, глухівської роботи зеленого та білого кольору кахлів – 10637 штук»⁴. Отже, бачимо, що в значній кількості кахлі були місцевого виготовлення, що власне є свідченням розвитку промисловості на теренах Чернігово-Сіверщини.

Наступним важливим висновком є вартість кахлів: як ми можемо зрозуміти, ціни як на завезені, так і місцевого виготовлення були доволі високими. Для прикладу наведемо відомості на ціни інших матеріалів, які також доставляла Експедиція Батуринаського та Глухівського будівництва, що дозволить ширше зрозуміти цінову політику в цих роках. Отже, у 1752 р. для будівельних потреб у м. Батурині було придбано дубового лісу 1412 штук за 353 крб., придбано паперу та сургучу для писання за 1 крб. 50 коп. За придбання та доставку 379 кіп соломи для покрівлі споруд при цегельнях було витрачено 22 крб. 77 коп.⁵

Наведемо інформацію також щодо оплати праці, наприклад, майстер Карло Пеллі, який працював на батуринаській цегельні, згідно з угодою у рік мав отримувати 250 крб.⁶ Звернувшись до документа за 1774 р., в якому йдеться про оплату праці людей, що працювали в гетьмана Кирила Розумовського, можемо отримати таку інформацію: дворецький у рік отримував 150 крб., бухгалтер – 84 крб., сторож – 36 крб.⁷ Отже, ми розуміємо, що порівняно із заробітними платами та іншими матеріалами кахлі були вартісними.

Очевидно, що найдорожчими були кахлі кольорові, тому саме їх застосовували для оздоблення печей у гетьманському будинку. Наведемо цьому підтвердження: «...у кімнаті одна мальовнича та одна білого кольору печі, разом на печах 16200 штук кахлів. У придворній церкві на печі 7500 кахлів мальовничих з папугами»⁸.

Якщо ми звернемося до справи «Про адміністративне керівництво діяльністю батуринаського будівельного комплексу» за 1765 р., то, окрім загальної інформації щодо гетьманської садиби Кирила Розумовського, яка розташовувалася по вул. Київській у м. Батурині, можна знайти інформацію й щодо кількості печей та їх облицювання, наприклад: «...у правому флігелі печей мальовничих з мідними затворами – 11, у лівому флігелі печей мальовничих калузьких з мідними затворами – 11, у службовому флігелі, печі в чотирьох кімнатах з путивльських кахлів, а інші 8 печей цегляні»⁹. Узагалі, якщо проаналізувати цей документ, можна зрозуміти, що в гетьманській садибі навіть у службових спорудах та кімнатах були печі, облицьовані кахлями калузького, путивльського або глухівського виробництва.

Також у Батурині був ще один будинок, так званий «самбірський». Де він розміщувався і для яких потреб слугував – питання відкрите. Маємо відомості щодо кількості печей у цьому будинку та, відповідно, їх облицювання: «...до Батурина в новозбудований самбірський будинок відправлено 8679 штук калузьких кахлів для 8 печей, білого кольору»¹⁰. До речі, підтвердженням того, що в самбірському будинку було саме 8 печей, знаходимо і в іншому документі¹¹.

Отже, з наведеної у статті інформації ми можемо зрозуміти, що печі в гетьманській садибі Кирила Розумовського в Батурині та в інших державних будівлях, що зводилися за безпосереднього керівництва Експедицією Батуринаського та Глухівського будівництва, оздоблювалися кахлями білого та зеленого кольорів і живописними кахлями з папугами. Власне підтвердженням наведеної в статті інформації є й археологічні та поодинокі знахідки кахлів сер. XVIII ст. у мезо м. Батурина.

Важливо, що наведена інформація доповнює відомості про діяльність Експедиції Батуринаського та Глухівського будівництва та активну розбудову гетьманської столиці Батурина.

References

Fursova, J. (2021). Do pytannia pro oblashtuvannia tselhnoho vyrobnychoho kompleksu Baturyna dr. pol. XVIII st. (na materialakh fondu № 51 Tsentralnoho derzhavnoho istorichnoho arkhivu Ukrainy, m. Kyiv) [On the question of the arrangement of the Baturyn Brick Production Complex of the second half

³ ЦДАК. Ф. 269. Спр. 1418. Арк. 75 зв.–76.

⁴ Там само. Арк. 91 зв.

⁵ ЦДАК. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19972. Арк. 3–4.

⁶ Фурсова Ю. До питання про облаштування цегельного виробничого комплексу Батурина др. пол. XVIII ст. (на матеріалах фонду № 51 ЦДАК України, м. Київ). *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 12–17.

⁷ Васильчиков А. Семейство Разумовских: В 5-ти т. Санкт-Петербург, 1880. Т. I. С. LXXV.

⁸ ЦДАК. Ф. 269. Спр. 1418. Арк. 100 зв.

⁹ ЦДАК. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19986. Арк. 22–23зв.

¹⁰ ЦДАК. Ф. 269. Спр. 1418. Арк. 100 зв.

¹¹ ЦДАК. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 11316. Арк. 2–2 зв.

of the eighteenth century (based on materials of fund № 51 of the Central state historical archive of Ukraine, Kyiv)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 12–17.

Фурсова Юлія Володимирівна – завідувачка відділу «Палац гетьмана Кирила Розумовського», Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (вул. Набережна 1, м. Батурин, Україна, 16512).

Fursova Julia – the head of department «Palace of the hetman Kyrylo Rozumovsky» National historical and cultural reserve «Hetman's capital» (1 Naberezhna Str., Baturyn, Ukraine, 16512).

E-mail: b.palaz@ukr.net

THE ACTIVITIES OF BATURYN AND HLUKHIV CONSTRUCTION EXPEDITION (disclosure of the production and supply of tiles to cities of Baturyn and Hlukhiv based on the analysis of archival documents of Central state archive of Ukraine)

The purpose of the study is to systematize information related to the activities of the Baturyn and Glukhiv construction expedition, using the example of the production, purchase and accordingly, supply of tiles and various materials necessary for the construction and lining of furnaces in the hetman's and other administrative buildings in cities of Baturyn and Hlukhiv, in the middle of the 18th c. The topic raised in the article is relevant in the context of the study of the Hetman's capital Baturyn and the history of Chernihiv-Siverschyna in general. The scientific novelty of the discussed topic lies in the comprehensive analysis and systematization of sources from the Central state historical archive of Ukraine, Kyiv, in particular, fund 269 «Decedent chancellery of hetman Kyrylo Rozumovsky», file № 1481. During the preparation of the publication, the principles of historicism, specificity and objectivity, systematicity, reliance on historical sources, and comparative-historical research methods were used.

Conclusions. Despite the available scientific information, there are still many unanswered questions related to the development of the cities of Hlukhiv and Baturyn during the hetmanship of Kyrylo Rozumovsky. The Baturyn and Hlukhiv construction expedition played an important role in the development of these cities. This publication, based on documents from the Central state historical archive of Ukraine, Kyiv, deals with the production, purchase and, accordingly, supply of tiles and various materials necessary for the construction and lining of stoves in hetman's houses and other administrative buildings in Baturyn and Hlukhiv as of the middle of the 18th c. This information is important in the context of the general study of the contribution of hetman Kyrylo Rozumovsky to the development of the main cities of the Hetmanship, so the outlined topic requires further scientific research.

Key words: tiles, stoves, craftsmen, hetman construction, hetman Kyrylo Rozumovsky, Hlukhiv, Baturyn.

Дата подання: 7 квітня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 15 жовтня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Фурсова, Ю. Діяльність Експедиції Батуриного та Глухівського будівництва (розкриття питання виробництва та постачання кахлів до міст Батурина та Глухова на основі аналізу архівних документів ЦДІАК). *Сіверянський літопис*. 2024. № 5. С. 51–54. DOI: 10.58407/litopis.240505.

Цитування за стандартом APA

Fursova, J. (2024). Diialnist Ekspedytsii Baturynskoho i Hlukhivskoho budivnytstva (rozkryttia pytan- nia vyrobnytstva ta postachannia kakhliv do mist Baturyna ta Hlukhova na osnovi analizu arkhivnykh do- kumentiv TsDIAK) [The activities of Baturyn and Hlukhiv construction expedition (disclosure of the pro- duction and supply of tiles to cities) of Baturyn and Hlukhiv based on the analysis of archival documents of Central state archive of Ukraine)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 51–54. DOI: 10.58407/litopis.240505.

